

Medicinos terminų antonimija *Vidaus ligų klinikos vadovėlyje* (1928–1930 m.)

Antonymy of Medical Terms in *Vidaus ligų klinikos vadovėlis* (1928–1930)

PALMIRA ZEMLEVIČIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0002-8679-3253>

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjami tarpukario Lietuvos gydytojo terapeuto Kazimiero Bui-nevičiaus (1872–1953) svarbiausio penkių dalių veikalo *Vidaus ligų klinikos vadovėlis* (1928–1930) antoniminiai medicinos terminai. Aiškinamasi, kokiais būdais reiškiasi antonimija, aptariama antoniminių terminų struktūra ir juos siejančių priešybių tipai.

Antonimija yra neretas semantinis reiškinys *Vadovėlio* medicinos terminijoje – antoniminių medicinos terminų poros dažniausiai funkcionuoja tame pačiame sakinyje, o kartais ir artimajame kontekste (paprastai tame pačiame ar netolimame puslapyje). Medicinos terminų antonimija dažniausiai kuriama leksiniu, rečiau – darybiniu būdu (produktyviausia darybos priemonė – priešdėlis *ne-*). Antoniminių medicinos terminų poros susijusios trijų tipų priešybėmis – kontradikcine (dažniausiai), kontrarine ir vektorine.

Nustatyta, kad *Vadovėlio* sudėtinių medicinos terminų antonimija kyla iš rūšinių (dažniausiai) dėmenų (daugiausia reiškiamų paprastaisiais, santykiniais ir įvardžiuotiniais būdvardžiais, rečiau – dalyviais) ir gimininių dėmenų (dažniausiai reiškiamų priesagos *-imas* daiktavardžiais), susijusių antoniminiais ryšiais. Ne viena iš šių raiškos priemonių dalyvauja sudarant daugiau nei vieną sudėtinį medicinos terminą.

Kadangi, kaip parodė atliktas tyrimas, sudėtinių medicinos terminų rūšiniais dėmenimis didžia dalimi eina bendrosios leksikos žodžiai, teigtina, kad *Vadovėlio* terminijos antonimija yra parėjusi iš bendrosios leksikos antonimijos, o ne iš medicinos sąvokų klasifikacijos.

Būdingais *Vadovėlio* medicinos terminų antonimijos požymiais galima laikyti tai, kad antoniminiai sudėtinių terminų dėmenys ne visada derinami savo raiška, pasitaiko ir dalinės antonimijos atvejų, o antonimijos ir paprasto neigimo kolizija lemia kvaziantonimų ar darbinių (teksto diskurse atsiradusių) antonimų galimybę.

ESMINIAI ŽODŽIAI: terminas, medicinos terminas, antoniminis terminas, antonimija, kontradikcinė priešybė, kontrarinė priešybė, vektorinė priešybė.

ABSTRACT

The article deals with the antonymic medical terms in *Vidaus ligų klinikos vadovėlis* (Textbook of Clinicial Symptoms of Internal Diseases) (1928–1930), the landmark five-volume work by Kazimieras Buinevičius (1872–1953), Lithuanian physician of the inter-war era. It explains the ways in which antonymy is expressed, discusses the structure of antonymic terms and the types of the opposites that link them. Antonymy is not a rare semantic phenomenon amidst the medical terms of the textbook: pairs of antonymous medical terms usually function within the same sentence, and sometimes in the contiguous context as well (on the same or an adjacent page, as a rule). Antonymy of medical terms is usually devised by way of lexis, less often through formation (with the prefix *ne-* ‘non-’ being the most productive means of formation). Pairs of antonymous medical terms are related by three types of opposites: contradictory (most common), contrary, and vector. It was established that the antonymy of compound terms in the textbook (mostly) arises from the subordinate components (which are mostly represented by simple, relative, and pronominal adjectives and less commonly by participles) and the main components (mostly represented by nouns with the suffix *-imas*) that share antonymic links. Quite a few of these means of expression are involved in forming more than just one compound medical term.

Since the research showed that the subordinate components in compound medical terms were largely words of the common lexis, it can be argued that the antonymy in the terminology of the textbook had been inherited from the antonymy of the common lexis rather than from any classification of medical terms.

A typical characteristic of the antonymy of the medical terms in the textbook is that the antonymic elements of compound terms are not always consistent in their expression: there are some instances of partial antonymy, while the collision of antonymy and simple negation leads to a possibility of quasi-antonyms and working antonyms (i.e., those that occur in the discourse of the text).

KEYWORDS: term, medical term, antonymic term, antonymy, contradictory opposite, contrary opposite, vector opposite.

ĮVADINĖS PASTABOS

Antonimija kaip viena iš semantinių kategorijų bendrojoje kalboje grindžiama natūraliu žmogaus proto poreikiu gretinti ir nagrinėti įvairias priešpriešas. Ji yra savaip užkoduotas kontrastas, pamatuotas teiginio ir neiginio buvimu. O antonimai savo ruožtu yra semantinis priešingų reikšmių, ne tik išskiriančių, bet ir nulemiančių viena kitą, žodžių porų, žyminčių priešingas sąvokas, tipas, remiamas tiek kalbiniais, tiek loginiais

elementais (Ermanytė 2008: 9, 11, 15, 18). Antoniminiai santykiai gali susiklostyti tik tarp žodžių, pavadinančių logiškai suderinamas sąvokas ir būtinai turinčių bent vieną bendrą semantinį požymį. Antonimų reikšmė yra dvilypė. Viena jos dalis atsiskleidžia bendraisiais antonimų požymiais, o kita – skiriamaisiais (Jakaitienė 2009: 132–134).

Mokslo kalboje ir terminologijoje antonimija ir antonimai suprantami panašiai. Antonimija apibrėžiama kaip priešingumo tarp to paties lygmens terminijos vienetų santykis, apibūdinantis skirtingas vieno reiškinio puses ar dviejų sąvokų ryšį (Kvašytė 2005: 12). O antonimais paprastai laikomi priešingos reikšmės terminai (žr.: Danilenko 1977: 79–81; Golovin, Kobrin 1987: 58; Superanskaja, Podolskaja, Vasiljeva 1989: 53; Tatarinob 2006: 16), įvardijantys vienos konkrečios srities pagal esminį požymį priešingą tos pačios kategorijos sąvoką (Kvašytė 2005: 10). Kiekvienoje terminologinėje sistemoje antonimai sukuria tam tikrus mikrolaukus, kuriuose įgyvendinamas opozicijos¹ santykis. XIX a. pab. – XX a. pr. šveicarų kalbininkas Šarlis Bali antonimines opozicijas laikė prigimtinė žmogaus proto savybe, teigdamas, kad kiekvienas iš žodžių visada vienaip ar kitaip sukelia kito idėją (Bali, cituota iš Panko, Kočan, Maciuk 1994: 162–163). Tariant vieną iš tokios poros žodžių, susijusių skirtingumu pagrįstu asociatyviniu ryšiu, į galvą ateina ir kitas, kitaip sakant, vienas poros narys informuoja apie kitą (Rakhimova 2022: 309).

Kai kurie terminologai (pvz., Danilenko) pažymi, kad kalbamasis semantinis reiškinys mokslo kalbos leksikai net labiau būdingas nei bendrosios kalbos leksikai (Danilenko 1977: 79), nes kontrastingumas, opoziciškumas suponuoja semantiškai polinius vienetus tik pagal denotatinį (sąvokinį) požymį, kuris ir skiria terminologinę antonimiją nuo bendrosios leksikos antonimijos (Besekirska, cituota iš Bagana, Veličkova 2012: 181). Terminologinės antonimijos priežastys slypi jau pačioje mokslinių sąvokų prigimtyje – vienų teigiama, kad sąvokos randasi poromis (Danilenko 1977: 79) ir egzistuoja poromis, kitų – kad kiekviena sąvoka turi savo priešingybę (Panko, Kočan, Maciuk 1994: 161). Vis dėlto su tokiais teiginiais vargu bau ar galima būtų sutikti. Mat toli gražu ne kiekviena sąvoka turi savo antoniminę porą. Manding, negalima nesutikti su lietuvių terminologijos teoretiku Kazimieru Gaiveniu, teigiančiu, kad mokslo kalboje ir terminologijoje antonimija ne tokia ryški todėl, kad čia, be terminų, dar yra ir nomenklatūrinių pavadinimų, kurie bendrojoje kalboje labai retai vartojami arba išvis

1 Plačiau apie opozicinius santykius terminologijoje žr.: Amsili 2003; Gagné, L'Homme 2016.

nevarojami, o žinomi ir suprantami tik specialistams. Kita vertus, ir terminija terminijai nelygu – konkrečioje mokslinėje terminijoje antonimija reiškiasi nevienodai. Vienose srityse (pvz.: psichiatrijoje, filosofijoje) ji yra gana ryški, o kitose srityse (pvz.: augalų ir gyvūnų sistematikoje, chemijos nomenklatūroje, žmogaus ir gyvūnų anatomijos terminijoje) antonimų gali būti labai nedaug arba išvis nebūti. Ypač neryškūs yra kontekstiniai nebendrašakniai mokslo antonimai (Gaivenis 2014 [1989]: 171–172).

Antonimijos terminologijoje tyrėjai vieningai pripažįsta ją atliekant teigiamą vaidmenį organizuojant terminų sistemą, užtikrinant terminijos nuoseklumą, sisteminant sąvokas, tiksliai apibrėžiant jų vietą ir tarpusavio santykius konkrečios terminijos sistemoje, išryškinant priešingų sąvokų esmę ir šitaip prisidedant prie sisteminio ir holistinio mokslinės informacijos suvokimo (žr.: Panko, Kočan, Maciuk 1994: 161–163; Pasternak 2007: 192; Boguš 2015: 15; Panočko, cituota iš Us 2018: 228).

Antoniminiams terminų santykiams lietuvių terminologijoje skirta palyginti nedaug dėmesio. Vienas iš pirmųjų, 1989 m. paryškinęs antonimų sampratą, termininės antonimijos specifiką ir aptaręs būdingesnius antonimų vartosenos atvejus lietuvių terminologijoje, buvo K. Gaivenis (Gaivenis 2014 [1989]: 167–174). Daugiau nei po dešimties metų didesnio dėmesio susilaukė kalbotyros terminų antonimai (Andriuškaitė 2001: 65–75). Neilgai trukus pasirodė ir daugiau publikacijų apie fonetikos (Kazlauskaitė 2004: 212–218), literatūros mokslo (Mitkevičienė 2006: 134–148), kompiuterijos (Paura 2010: 101–122) terminų antonimiją.

Keletas žodžių pasakytina dėl antonimų skirstymo. Antonimai paprastai skirstomi ne vienu pagrindu. Pavyzdžiui, pagal struktūrą (formą) skiriami *šakniniai* ir *darybiniai* (Ermanytė 2008: 10; Jakaitienė 2009: 136) (plg. *skirtinųjų šaknų* ir *bendrųjų šaknų* (Pikčilingis 1975: 229), *skirtinųjų šaknų* ir *bendrašakniai* (LKE 1999: 29)), pagal tai, ar žodis antonimiškas kitam kalbos sistemoje ar tik tam tikrame kontekste, – *sisteminiai* (plg. *tikrieji*, *pastovieji*; jie dar vadinami *kalbos* antonimais (žr. LKE 1999: 10)) ir *kontekstiniai* (Pikčilingis 1975: 228; LKE 1999: 29; Jakaitienė 2009: 137–138) (plg. *tikrieji* ir *kontekstiniai* (Ermanytė 2008: 10); pastarieji dar vadinami *kalbėjimo*, *situaciniais* (žr. LKE 1999: 10)). Antonimai dar gali būti skirstomi ir pagal jais žymimas sąvokas (plačiau žr. Pikčilingis 1975: 229). Šiame straipsnyje antoniminiai medicinos terminai skirstomi vienu – struktūros – pagrindu į nebendrašaknius ir bendrašaknius antonimus. Šie terminai antonimams pavadinti rodo sistemiškesni, nors minimi ir tradiciniai pirmuosiuose lietuvių terminologijos

darbuose apie antoniminius terminus (žr.: Andriuškaitė 2001; Kazlauskaitė 2004) vartoti terminai *leksiniai antonimai* ir *darybiniai antonimai*.

Straipsnio objektą sudaro tarpukario Lietuvos gydytojo terapeuto Kazimiero Buinevičiaus (1872–1953) svarbiausio penkių dalių veikalo *Vidaus ligų klinikos vadovėlis* (1928–1930) (toliau – *Vadovėlis*) antoniminiai medicinos terminai. Šio šaltinio pasirinkimą lėmė keletas dalykų. Visų pirma, kalbamasis vadovėlis buvo originalus (neverstinis) darbas, parašytas lietuvių gydytojo, 16 metų (1923–1939) ėjusio Lietuvos universiteto (nuo 1930-ųjų – Vytauto Didžiojo universiteto) Vidaus ligų medicinos katedros ir klinikos vedėjo pareigas (žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/kazimieras-buinevicius/>). Palyginus su kitais ano meto medicinos vadovėliais (jų, reikia pasakyti, leista negausiai), tai buvo didžiausios apimties medicinos vadovėlis, iš kurio mokėsi ne viena medikų karta ir kuris neabejotinai turėjo įtakos mokslinės lietuvių medicinos terminijos formavimuisi bei raidai.

Siekiami ištirti *Vadovėlio* antoniminius medicinos terminus. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: 1) išsiaiškinti medicinos terminų antoniminės raiškos būdus, 2) išnagrinėti antoniminių medicinos terminų struktūrą, 3) nustatyti antoniminius medicinos terminus siejančių priešybių tipus. Daugiausia taikomi aprašomasis analitinis, interpretavimo metodai. Kadangi antoniminiai terminai yra tarpusavyje gretinami, pasitelkiamas ir gretinamasis metodas.

NEBENDRAŠAKNIAI ANTONIMINIAI MEDICINOS TERMINAI

Struktūros atžvilgiu tiriamieji terminai skirstomi į dvi grupes – nebendrašaknius (leksinius) ir bendrašaknius (darybinius). Šių grupių viduje tie terminai grupuojami pagal juos siejančias semantines ir logines priešybes². Taigi, skiriami kontradikcine, kontrarine ir vektorine priešybe susiję antoniminiai medicinos terminai.

Antoniminiai medicinos terminai, kuriuos sieja kontradikcinė priešybė

Lingvistinėje ir terminologinėje literatūroje kontradikcinė³ priešybė vertinama nevienareikšmiškai. Vieni autoriai ją tapatina su komplementarine

2 Plačiau apie semantines ir logines priešybes žr. Ermanytė 1995: 9–10.

3 A. Mitkevičienės nuomone, kontradikcinės priešybės pagrindu įvardijamus terminus griežtai atskirti nuo kontrarine priešybe paremtų antonimų sunku. Paprastai žiūrima, ar yra vidurinis narys (skiriamas tuo pačiu pagrindu), ar ne (Mitkevičienė 2006: 137).

priešybe, t. y. laiko jas tuo pačiu tipu (Ermanytė 1995: 9–10; 2008: 10; Škel 2021: 266), kiti jas aiškina kaip du skirtingus priešybių tipus (Tatarinov 2006: 17; Barvickaja 2014: 17–18). Terminologės Astos Mitkevičienės pastebėjimu, „apskritai kalbotyroje priešybių tipai skiriami ne tuo pačiu pagrindu“ (Mitkevičienė 2006: 136).

Pirmojo požiūrio šalininkai teigia, kad kontradikciniais santykiais susiję antonimai yra grindžiami prieštaraujančiomis sąvokomis (Ermanytė 2008: 41). Tokiais antonimais nusakomi du požymiai, turint galvoje tarp šių priešpriešų egzistuojantį tarpą⁴. Paneigdami vieną iš antoniminių priešybių, gauname kitą – apibrėžtą ir kraštinę priešybę (pvz., *viengungis – ne + viengungis = vedęs*). Kitaip tariant, viena iš priešybių rodo tam tikro sąvokos požymio buvimą, o kita – ne tik jo nebuvimą, bet ir visai priešingo požymio turėjimą (Paura 2010: 110). Kontradikcinė priešybė dažniausiai būdinga kokybiiniams būdvardžiams arba dalyviams, atliekantiems būdvardžių funkcijas, daiktavardžiams irrieveiksmiams (Ermanytė 1995: 9–10; 2008: 23).

Kiti autoriai kontradikcinę priešybę dar vadina komplementarine. Tai-gi, jų požiūriu, prie komplementarinių skiriami antonimai, kuriais išreiškiamas tam tikros ypatybės ar požymio buvimas arba nebuvimas. Jie suponuoja įvardijamų objektų, požymių ir pan. poliškumą, t. y. vienas iš antonimų nulemia kito egzistavimą. Būdingas tokių opozicijų bruožas – vidurio, tarpinio, nario nebuvimas (Škel 2021: 266).

Palyginus aptartuosius požiūrius, matyti, kad kontradikcinės priešybės samprata praktiškai nesiskiria, išskyrus tik tai, kad vieni vartoja tik vieną terminą kalbamajai priešybei įvardyti, o kiti – du terminus.

Nuo minėtųjų autorių, atrodytų, skiriasi autoriai, kurie operuoja tik *komplementarumo* terminu, kitaip tariant, nevartoja *kontradikciškumo* termino, tačiau jų kalbamosios priešybės samprata aiškiai rodo, kad eina kalba apie kontradikcinę opoziciją. Komplementariniai antonimai vienas kito nepaneigia, o koreliuoja tarpusavyje jais reiškiamų požymių kontrasto pagrindu; jie papildo vienas kitą, kad išreikštų vieno ar kito požymio ribas. Komplementariniai antonimai išsemia rūšinę sąvoką, apibūdindami ją vienu ar kitu aspektu (Barvickaja 2014: 18). Ši priešingybė kuriama dviem vienas kitą papildančiais žodžiais. Vieno tokios priešybės nario neigimas suponuoja kito reikšmę. Tarp kraštutinių priešybės narių dažnai nėra

4 Tarpas čia suprantamas kaip tarp šių antoniminių priešybių vidurinio nario, dar vadinamo *mezonimu* (Šestakova 2017: 252), nebuvimas.

tarpinio nario (Bilalova 2022: 180). Komplementariniai antonimai dar vadinami papildomaisiais, mat jie išreiškia papildomumą (komplementarumą) (žr. Gorochova 2015: 65). Tai naujas požiūris – atsiranda koreliacijos ir papildomumo sąvoka, kitaip tariant, minėtąja priešybe susiję terminai tarpusavyje koreliuoja ir papildo vienas kitą.

Kitokį požiūrį palaikantieji kontradikcinę ir komplementarinę priešybes traktuoja kaip skirtingus priešybių tipus (plg.: Tatarinov 2006: 17; Barvickaja 2014: 17–18). Kontradikcinės priešybės santykiu susiję antonimai (logikos atžvilgiu) reiškia prieštaraujančias sąvokas. Ši priešybė paremta ypatybės ar požymio buvimu arba nebuvimu. Teigimas, kad ši priešybė duoda erdvę tarp dviejų požymių, yra klaidingas. Pavyzdžiui, *sinchronizuotas* – *nesinchronizuotas*. Požymis išreiškiamas tik žodžiu *sinchronizuotas*, o *nesinchronizuotas* nereiškia jokio požymio, šis žodis paneigia pirmojo opozicijos nario reiškiamą požymį. Komplementarinė priešybė kuriama, remiantis kategorija, kuri logikoje vadinama reliatyvumu. Jei reliatyvumas suponuoja priešingo nario egzistavimą, tada atsiranda komplementarinė antonimija, pavyzdžiui, *hermetiškumo* sąvoka tarsi pritraukia *nehermetiškumo* sąvoką, bet nepaneigia pastarosios egzistavimo – tai yra pagrindinis komplementarinės ir kontradikcinės antonimijos skirtumas. Privalomas komplementarinės antonimijos požymis yra antrojo opozicijos nario neišvengiamumas (Tatarinov 2006: 17). Perfrazuojant išsakytą mintį, komplementarinės antonimijos atveju viena iš priešybių nepaneigia kitos, priešingai nei kontradikcinės antonimijos atveju.

Pasakytina, kad šiame straipsnyje skiriant ir įvardijant aptariamąją priešybę palaikoma lietuvių kalbotyros ir terminologijos nuostata, t. y. kontradikiškumo ir komplementarumo sąvokos ne priešinamos, o laikomos tarpusavyje susijusiomis, ir antonimų poros laikomos susijusiomis kontradikcine priešybe, kai paneigus vieną tos poros narį gaunamas kitas narys, ne tik neturintis pirmojo nario požymio, bet ir žymintis priešingą požymį.

Empirinėje medžiagoje vyrauja sudėtiniai medicinos terminai, turintys antonimiškus dažniausiai lietuviškos kilmės skirtingų šaknų rūšinius dėmenis. Taigi, galima sakyti, kad kontradikcine priešybe susijusių sudėtinių medicinos terminų antonimiją lemia rūšinių dėmenų antonimija. Paprastai tie dėmenys eina būdvardžiais, dažniausiai santykiniais, pvz.: *[išv̄orin̄ės]*⁵

5 Sudėtinių terminų tekstinės vartosenos ypatybė ta, kad rišliajame tekste gali būti praleidžiami rūšiniai arba gimininiai dėmenys. Čia ir kituose straipsnio pavyzdžiuose laužtiniuose skliaustuose rašomi atstatyti praleistieji dėmenys.

fistulos – [*viduinės*] *fistulos* VLK II 163, *pirminė anemija* – *antrinė [anemija]* VLK III 158–159, *pirminė hipertrofija* – *antrinė hipertrofija* VLK I 7, *stora viršutinė lūpa* – *stora apatinė [lūpa]* VLK III 46.

Viena iš būdingų bendrosios leksikos opozicijų yra žodžių *viršus* – *apačia* priešprieša. Šios priešpriešos nulemta ir tokių sudėtinių medicinos terminų kaip *apatinių [galūnių paralyžius]* – *viršutinių galūnių paralyžius* VLK V 169, *horizontalinė disocijacija* – *vertikalinė disocijacija* VLK IV 148, 149 rūšiniais dėmenimis *apatinis* – *viršutinis*, *horizontalinis* – *vertikalinis* kuriam opozicija.

Dažnai priešinami hibridiniai dėmenys *fizinis (fiziškas)* ir *psichinis (psichiškas)*, pvz.: *fizinė [astenija]* – *psichinė astenija* VLK III 99, *fizinis [infantilizmas]* – *psichinis infantilizmas* VLK III 61. Šių dėmenų priešybę galima būtų pagrįsti tuo, kad vienas iš jų reiškia sąsają su kūnu, t. y. tuo, kas apčiuopiama, o kitas, priešingai – sąsają su psichika, t. y. tuo, kas neapčiuopiama.

Iš medicinos sąvokų klasifikacijos kyla rūšinių dėmenų *sistolinis* < *sistolė*⁶ – *diastolinis* < *diastolė*⁷, *atoniškas* – *spastiškas* „spazminis“ antonimija. Dalykinėje literatūroje širdies užėsiai skirstomi į funkcinis ir organinius, o pastarieji – į sistolinius ir diastolinius, kraujospūdis skirstomas į arterinį ir veninį, o arterinis – į sistolinį (didžiausią, viršutinį) ir diastolinį (žemiausią, apatinį); vidurių užkietėjimas skirstomas į *atoningą* < *atonią*⁸ ir *spazminį* < *spazmą*⁹. Taigi, remiantis šia informacija, galima teigti, kad antonimines poras sudaro terminai *sistoliniai [užėsiai]* – *dijastoliniai [užėsiai]* VLK III 448 / *sistoliniai užėsiai* – *diastoliniai užėsiai* VLK V 143, *sistolinis užesys* – *diastolinis užesys* VLK I 5; *sistolinis kraujo spaudimas* – *dijastolinis kraujo spaudimas* VLK IV 153 / *sistolinis spaudimas* – *dijastolinis spaudimas* I 154; *atoniški vidurių užkietėjimai* – *spastiški vidurių užkietėjimai* VLK II 153, 154.

Terminų *periferinė širdis* – *centrinė širdis* VLK I 54, *periferinės širdies susirgimai* – *centrinės širdies susirgimai* VLK I 54 hibridinių rūšinių dėmenų antonimija kyla iš būdvardžių *periferinis* „esantis prie krašto, pakraštyje“ ir *centrinis* „esantis centre, viduryje“, einančių kalbamaisiais dėmenimis, priešingų reikšmių.

6 *Sistolė* (gr. *systolē* – sutraukimas, suspaudimas) „širdies prieširdžių ir skilvelių susitraukimas, per kurį iš širdies išstumiamas pritekėjęs kraujas į aortą ir plaučių arteriją“ TŽŽ 2007 1012.

7 *Diastolė* (gr. *diastolē* – ištempimas, išplėtimas) „širdies prieširdžių ir skilvelių išsiplėtimas, per kurį į širdį priteka kraujo“ TŽŽ 2007 240.

8 Gr. *atonia* – suglebinimas, nusilpimas (TŽŽ 2007: 121).

9 Gr. *spasmos* – traukulys (TŽŽ 2007: 1028).

Antoniminės poros *širdies skersinio padidėjimas* – *širdies išilginio padidėjimas* VLK I 2 rūšinių dėmenų *skersinis* – *išilginis* supriešinimas nulemtas bendrosios leksikos žodžių *skersas* – *išilgas* antonimijos.

Neretai antoniminių sudėtinių medicinos terminų rūšiniai dėmenys reiškiami įvardžiuotinais būdvardžiais, pvz.: *dešiniojo skilvelio hipertrofija* – *kairiojo skilvelio hipertrofija* VLK I 7, *dirbtinoji geltligė* – *tikroji geltligė* VLK III 313, VLK IV 114, *kairysis prieširdis* – *dešinysis prieširdis* VLK I 1, *kietojo [gomurio defektai]* – *minkštojo gomurio [defektai]* VLK II 111, *kietojo [gomurio randai]* – *minkštojo gomurio randai* VLK II 111, *plonųjų žarnų vėžys* – *storųjų žarnų vėžys* VLK II 159, *stambiųjų bronchų katarai* – *smulkesniųjų [bronchų katarai]* VLK II 25, *storųjų žarnų kataras* – *plonųjų žarnų kataras* VLK II 106. Dauguma šių pavydžių rodo, kad *Vadovelio* medicinos terminų antonimija pareina iš bendrosios leksikos antonimijos – žodžių *kietas*, *plonas* priešingos reikšmės pora yra *minkštas*, *storas*.

Išsiskiria tokie antoniminiai terminai, kurių rūšiniais dėmenimis eina būdvardžiai *raudonas* ir *baltas*, pvz., *raudonųjų [kūnelių]¹⁰ išvaizdos pakitimai* – *baltųjų kūnelių¹¹ išvaizdos pakitimai* VLK III 449. Tokie antonimai lietuvių terminologijoje dar vadinami termininės reikšmės (Andriuškaitė 2001: 72), arba termininiais (Kvašytė 2005: 12), antonimais, mat jų priešybė susiformavusi pačioje terminijos (šiuo atveju – medicinos) sistemoje. Nors bendrojoje leksikoje žodžių *raudonas* ir *baltas* reikšmės nėra priešingos, tačiau tarp šių žodžių galimi opoziciniai santykiai tam tikrame kontekste, kitaip sakant, minėtieji būdvardžiai yra kontekstiniai antonimai (žr. Ermanytė 1993: 78). Taigi, kyla klausimas, ar *raudono* – *balto* opozicija laikytina susiformavusia bendrojoje kalboje ar visgi tai nauja, medicinos terminijos sistemoje susidariusi, antonimų pora? Beje, nevienareikšmiškai galima traktuoti ir tokių būdvardžių kaip *kietas* – *minkštas*, *plonas* – *storas*, einančių rūšiniais dėmenimis, sąsają su kontradikcine priešybe. Bendrojoje leksikoje juos reikėtų laikyti susijusiais ne kontradikcine, bet kontrarine priešybe, tačiau anatomijos nomenklatūroje terminai *kietasis gomurys* – *minkštasis gomurys*, *plonosios žarnos* – *storosios žarnos* neturi vidurinių narių (mezoterminų). Tokių diskusinių atvejų pasitaiko ir kitų sričių, pavyzdžiui, literatūrologijos, terminijoje (plačiau žr. Mitkevičienė 2006: 139–140).

10 Raudonieji kraujo kūneliai, arba eritrocitai, neturi branduolio (Stropus, Tamašauskas, Paužienė 2005: 47–48).

11 Baltieji kraujo kūneliai, arba leukocitai, turi branduolį (Stropus, Tamašauskas, Paužienė 2005: 47–48).

Vadovėlyje antoniminių sudėtinių medicinos terminų rūšiniai dėmenys dalyviais reiškiami rečiau: *įdubusi krūtinė – atsikišusi krūtinė* VLK II 1, *[įdubusios] akys – išpampusios [akys]* VLK III 443, *įgimtas [inkstų neatsparumas] – įgytas [inkstų neatsparumas]* VLK III 266, *įgimtoji mitr[alinė] stenozė – įgytoji mitr[alinė] stenozė* VLK I 16, „*kybanti, lašo pavidalo širdis*“ – *nusmukusi širdis* VLK I 58, *paveldėtas [inkstų silpnumas] – įgytas inkstų silpnumas* VLK III 271.

Reti arba pavieniai atvejai, kai kalbamaisiais dėmenimis eina paprastieji ir išvestiniai būdvardžiai (*stambūs bronchai – smulkūs bronchai* VLK II 38, 41; *krūtininis kvėpavimo tipas – pilviškas kvėpavimo tipas* VLK II 2), prievoksmiai (*kraujatekis išorėn – kraujatekis vidun* VLK I 45), prielinksninė konstrukcija (*stuburkaulio iškrypimai [į priekį] – stuburkaulio iškrypimai [į užpakalį]* VLK I 1).

Tokie terminai kaip *žema temperatūra – aukšta temperatūra* KVL 30, *augštas [ūgis] – žemas [ūgis]* VLK III 443 vėlgi aiškiai byloja bendrosios leksikos antonimijos įtaką termininei (medicininei) antonimijai – *aukštas – žemas* yra vienas iš būdingų leksinių priešybių (plg. Ermanytė 1984: 44–45; 1995: 21–22, 29; 2008: 16, 31, 34, 41, 44–47, 76, 85–87).

Aptartieji pavyzdžiai rodo, kad formos atžvilgiu priešinami rūšiniai dėmenys eina tos pačios rūšies būdvardžiais, t. y. paprastasis su paprastuoju, įvardžiutinis su įvardžiutiniu ir pan., kitaip sakant, antonimai derinami savo raiška. Nors pasitaiko, kad rūšiniai dėmenys minėtu atžvilgiu yra skirtingi. Antai antoniminiai santykiai susiklosto tarp, pavyzdžiui, įvardžiutiniu ir santykiniu (*bendrasis [infantilizmas] – dalinis [infantilizmas]* VLK III 61), paprastuoju ir santykiniu (*rūgšti reakcija – šarminė reakcija* VLK III 241, *rūgštus šlapimas – šarminis (neitralinis) šlapimas* VLK III 196, *visiškas [Vagus'o sistemos sujaudinimas] – dalinis [Vagus'o sistemos sujaudinimas]* VLK III 62) būdvardžiu einančių tų dėmenų.

Paskira antoniminių sudėtinių medicinos terminų su antoniminiais giminiais dėmenimis pora *pleuros eksudatas*¹² – *[pleuros] transudatas*¹³ VLK II 14. *Eksudato* ir *transudato* priešybė aiški tik medicinos terminų sistemoje.

Dauguma pateiktų pavyzdžių byloja, kad *Vadovėlyje* esama būdvardžių (rečiau – dalyvių) porų, susijusių antoniminiais ryšiais, einančių ne vieno antoniminio sudėtinio medicinos termino rūšiniais dėmenimis (žr. 1 lentelę).

12 Eksudatas yra kūno skystis, turintis uždegiminį komponentą (žr. <https://www.ligos.lt/lt/laboratoriniai-tyrimai/punktatai-transudatai-ir-eksudatai/636/>).

13 Transudatas yra kūno skystis, neturintis uždegiminio komponento (žr. <https://www.ligos.lt/lt/laboratoriniai-tyrimai/punktatai-transudatai-ir-eksudatai/636/>).

1 lentelė. Sudėtinių medicinos terminų antonimiją lemiantys dėmenys

ANTONIMINIAI DĖMENYS	ANTONIMINIAI MEDICINOS TERMINAI
didelis – mažas	<p><i>didelės kepenys – mažos kepenys</i> VLK III 325</p> <p><i>didelis baltas arba sviestinis inkstas – mažas baltas arba raibas inkstas</i> VLK III 265</p> <p><i>didelis drumsto šlapimo kiekis – mažas šviesaus šlapimo kiekis</i> VLK III 257</p> <p><i>kepenų padidėjimas – kepenų sumažėjimas</i> VLK III 298</p> <p><i>Lenneck'o cirozė su didelėmis kepenimis – Lenneck'o cirozė [su mažomis kepenimis]</i> VLK III 299</p> <p><i>mažas karštis – didelis karštis</i> VLK II 60</p> <p><i>mažas šlapimo kiekis – didelis šlapimo kiekis</i> VLK III 12</p> <p><i>mažoji kurovātūra – didžioji kurovātūra</i> VLK II 88</p> <p><i>spaudimo padidėjimas – spaudimo sumažėjimas</i> VLK III 389</p>
drėgnas – sausas	<p><i>drėgna [oda] – sausa [oda]</i> VLK III 443 / <i>sausa oda – drėgna oda</i> VLK V 26</p> <p><i>drėgnas [liežuvis] – sausas [liežuvis]</i> VLK III 450</p> <p><i>sausa [gleivinė] – drėgna [gleivinė]</i> VLK III 450</p> <p><i>sausa [ligonies gimimo vieta] – drėgna [ligonies gimimo vieta]</i> VLK III 436</p> <p><i>sausa gangrena – drėgna gangrena</i> VLK I 50</p> <p><i>sausas bronchitas – drėgnas bronchitas</i> VLK II 25</p> <p><i>sausasis perikarditas – drėgnasis perikarditas</i> VLK I 39</p> <p><i>sausi karkalai – drėgni karkalai</i> VLK II 8, VLK III 445, VLK V 67</p>
lengvas – sunkus	<p><i>lengva skarlatinis forma – sunki [skarlatinis] forma</i> VLK V 162</p> <p><i>lengvas susirgimas – sunkus susirgimas</i> VLK V 20</p> <p><i>lengvi priepuoliai – sunkūs priepuoliai</i> VLK I 61</p> <p><i>lengvos choleros formos – sunkios [choleros formos]</i> VLK V 98</p> <p><i>sunkios [aštrios infekcijos] – lengvos [aštrios infekcijos]</i> VLK III 206</p> <p><i>suñkios anginos formos – leñgvos [anginos formos]</i> VLK III 269</p> <p><i>sunkūs atsitikimai – lengvi atsitikimai</i> VLK II 30</p> <p><i>sunkus atvejis – lengvas atvejis</i> VLK III 268</p>

ANTONIMINIAI DĖMENYS	ANTONIMINIAI MEDICINOS TERMINAI
geras – blogas	<i>geras sympaticus'as – blogas sympaticus'as</i> VLK III 64 <i>geri lyties organai – blogi lyties organai</i> VLK III 64 <i>gerybiniai naujikai – blogybiniai naujikai</i> VLK II 160, 186 <i>kompensacijos pagerėjimas – kompensacijos pablogėjimas</i> VLK I 27 <i>pablogėjimas simptomų – pagerėjimas [simptomų]</i> VLK II 141
dešinysis – kairysis	<i>dešiniojo prieširdžio išsiplėtimas – kairiojo prieširdžio išsiplėtimas</i> VLK I 2 <i>dešinosios širdies susitraukimai – kairiosios širdies susitraukimai</i> VLK IV 148 <i>kairiosios širdies (aortos) yda – dešinosios širdies (aortos) yda</i> VLK I 24)
įgimtas – įgytas	<i>įgimtas [kraujo gaminamų organų silpnumas] – įgytas kraujo gaminamų organų [silpnumas]</i> VLK III 167–168 <i>įgimtas jungiamųjų audinių silpnumas – įgytas jungiamųjų audinių silpnumas</i> VLK I 49 <i>įgimtosios ydos – įgytosios ydos</i> VLK I 24
plonas – storas	<i>plonas [kaklas] – storas [kaklas]</i> VLK III 48 <i>plonųjų [žarnų ištempimas dujomis] – storųjų žarnų ištempimas dujomis</i> VLK II 149 <i>plonųjų žarnų vėžys – storųjų žarnų vėžys</i> VLK II 159 <i>storųjų žarnų susirgimai – plonųjų žarnų susirgimai</i> VLK II 145
aukštas – žemas	<i>augšta [ligonies gimimo vieta] – žema [ligonies gimimo vieta]</i> VLK III 436 <i>augšta temperatūra – žema temperatūra</i> VLK III 194 <i>augštas [ūgis] – žemas [ūgis]</i> VLK III 443 <i>žemi tonai – aukšti tonai</i> VLK II 4
fizinis – psichinis	<i>fizinis [silpnumas] – psichinis silpnumas</i> VLK III 79 <i>fiziškas [negalavimas] – psichiškas negalavimas</i> VLK III 306
tikras – netikras	<i>netikrosios krūtinės anginos priepuoliai – tikrosios krūtinės anginos priepuoliai</i> VLK I 60, 62 <i>„netikroji leukemija“</i> VLK III 156–157 – <i>tikroji leukemija</i> VLK III 156–157 <i>tikroji [kaklo venų pulsacija] – netikroji [kaklo venų pulsacija]</i> VLK III 449 <i>tikroji krūtinės angina – netikroji krūtinės angina</i> VLK I 62, 64

ANTONIMINIAI DĖMENYS	ANTONIMINIAI MEDICINOS TERMINAI
raudonas – baltas	<i>raudonas [veidas] – išblyškęs [veidas]</i> VLK III 43 <i>raudonojo [kraujo pakitimai] (anemia) – baltojo kraujo pakitimai (leukaemia)</i> VLK III 118 <i>raudonųjų [kūnelių išvaizdos pakitimai] – baltųjų kūnelių išvaizdos pakitimai</i> VLK III 449 <i>veido pabalimas – veido paraudonavimas</i> VLK III 16
stiprus – silpnas	<i>organizmo [stiprumas] – [organizmo] silpnumas</i> VLK III 10 <i>sudėjimo stiprumas – [sudėjimo] silpnumas</i> VLK III 38
kietas – minkštas	<i>kietojo [gomurio defektai] – minkštojo gomurio [defektai]</i> VLK II 111 <i>kietojo [gomurio randai] – minkštojo gomurio randai</i> VLK II 111 <i>kietos [arterijos] – minkštos [arterijos]</i> VLK III 449
skystas – tirštas	<i>skystos [dumblų vonios] – tirštos dumblų vonios</i> VLK III 390 <i>tirštas [šlapimas] – skystas [šlapimas]</i> VLK III 440 <i>tiršti [skrepliai] – skysti [skrepliai]</i> VLK III 441

Kaip matyti, kontradikcinė priešybė paprastai sieja sudėtinius medicinos terminus, kurių antonimiją, kaip jau sakyta, lemia paskiri (rūšinis arba gimininis) jų dėmenys.

Antoniminiai medicinos terminai, kuriuos sieja kontrarinė priešybė

Kontrarinę priešybę¹⁴ išreiškia kraštiniai simetriškai išdėstytos aibės nariai, tarp kurių yra vidurinis (tarpinis) narys¹⁵, o kartais jų gali būti ir keli. Šis opozicijos tipas dar vadinamas *kontrastine opozicija* (Černenko 2010: 185). Kraštiniai nariai¹⁶ yra priekyje ir gale, pradedant nuo centro (Ermanytė 2008: 23), t. y. nutolę vienas nuo kito. Tokie nariai yra stiprūs antonimai, o kaimyniniai nariai¹⁷ yra nesiriboiantys, t. y. silpni (Rakhimova 2022: 310).

Kalbamąją priešybę išreiškiantys terminai įvardija kraštines (ribines) terminų lauko sąvokas (Andriuškaitė 2001: 69; Mitkevičienė 2006: 140; Paura 2010: 110). Kai kurie autoriai teigia, kad, nors šie antonimai aiškiai

14 Ši priešybė dar vadinama *gradualine* (Škel 2021: 266).

15 Šis narys dar vadinamas *mezoniūmu* (Šestakova 2017: 252), *loginiu centru* (Rakhimova 2022: 310), *neutraliu nariu* (Šumailova 2014: 142).

16 Dar vadinami *išoriniais nariais* (Škel 2021: 266).

17 Dar vadinami *viduriniais nariais* (Škel 2021: 266).

priešingi vienas kitam, tačiau jų reikšmės neleidžia vienareikšmiškai teigti, kad vienas iš jų nulemia kitą, kita vertus, tarp jų (antoniminių polių) visgi numanomas bent vienas neutralus (tarpinis) narys (Šumailova 2014: 142).

Tiriamajoje medžiagoje kontrarinę (kaip ir kontradikcinę) priešybę reiškiančių vientisinių antoniminių terminų pasitaikė vos keletas porų, pvz.: *drėgnumas – sausumas* VLK II 101, *pagerėjimas – pablogėjimas* VLK III 22, *sulysimas – nutukimas* VLK III 12–13, *šaltis – karštis* VLK III 30, *viduriavimas – užkietėjimas*¹⁸ VLK III 29, VLK IV 21, VLK II 148.

Įdomu pastebėti, kad tie patys sudėtinių medicinos terminų rūšiniais dėmenimis einantys būdvardžiai ar jų vediniai gali būti susiję skirtingų priešybių santykiais. Tai būdinga jau aptartiems būdvardžiams *raudonas* ir *baltas* (žr. p. 178). Vientisiniams terminams *išbalimas – paraudonavimas* VLK III 34 ir sudėtinių terminų *raudonas [veidas] – išblyškęs [veidas]* VLK III 43, *veido pabalimas – veido paraudonavimas* VLK III 16 dėmenims būdingas kontrariškumas, nes numanomas vidurinis narys.

Vadovėlyje ima viršų sudėtiniai medicinos terminai, kurių antonimija taip pat pagrįsta gimininių arba rūšinių (dažniausiai lietuviškos kilmės) dėmenų antoniminiais santykiais. Pastebėta, kad antonimiški yra išvestiniai priesagų *-imas* ir *-umas* daiktavardžiai, su kuriais sudaryta po kelis (ppr. du) gimininius terminus, pvz.: *arterijos išsiplėtimas – arterijos susitraukimas* VLK IV 143 ir *plaučių išsiplėtimas – [plaučių] susitraukimas* VLK II 35, *kepenų padidėjimas – kepenų sumažėjimas* VLK III 298 ir *spaudimo padidėjimas – spaudimo sumažėjimas* VLK III 389, *krešėjimo pradžia – [krešėjimo] pabaiga* VLK III 126 ir *ligos pradžia – ligos pabaiga* VLK V 50, 173, *kompensacijos pagerėjimas – kompensacijos pablogėjimas* VLK I 27 ir *pablogėjimas simptomų – pagerėjimas [simptomų]* VLK II 141. Kai kurie gimininiai dėmenys, pvz.: *išsiplėtimas, sumažėjimas, susitraukimas*, antoniminiu santykiu susiję su kitais daiktavardžiais, pvz.: *cukraus sumažėjimas kraujuje – cukraus perteklius [kraujuje]* VLK III 107, *indų išsiplėtimas – indų susiaurėjimas* VLK IV 10, *žarnos išsipūtimas – [žarnos] susitraukimas* VLK II 89.

Daugiausia rasta antoniminiais ryšiais susijusių sudėtinių medicinos terminų su paprastaisiais būdvardžiais išreikštais antoniminiais rūšiniais

18 Reikia pasakyti, kad pasitaiko atvejų, kai kuris nors iš antonimų poros narių turi sinonimų, pvz.: *viduriavimas – užkietėjimas / prietvaras / sukietėjimas, pulso suretėjimas – pulso padažnėjimas / pagreitėjimas, uždengtas pneumotoraksas – atidengtas / atviras pneumotoraksas*. Antoniminių terminų sinonimija pastebėta ir aptarta kai kuriuose jau minėtuose darbuose (žr. Mitkevičienė 2006 ir kt.), tačiau šiame straipsnyje kalbamasis reiškinys plačiau nenagrinėjamas.

dėmenimis, pvz.: *plati [krūtinės ląsta] – siaura [krūtinės ląsta]* VLK III 444, *smulkūs [karkalai] – stambūs [karkalai]* VLK III 445 || *stambūs karkalai – smulkūs karkalai* VLK II 8, *stori [kaulai] – laibi [kaulai]* VLK III 443, *tamsūs [šlapimas] – šviesūs [šlapimas]* VLK III 440, *trumpas kaklas – ilgas kaklas* VLK III 31–32. Minėtina dar viena būdvardžių pora, kuriai būdingas ir kontradikciškumas (žr. p. 178), ir kontrariškumas, – *kietos [arterijos] – minkštos [arterijos]* VLK III 449.

Vadovėlyje pasitaiko, kad antoniminių rūšinių dėmenų poras sudaro jais einančių nevienareikšmių būdvardžių šalutinės reikšmės arba vieno iš poros narių pagrindinė, o kito – šalutinė reikšmė, pvz.: *augšta*¹⁹ *koncentracija – maža koncentracija* VLK III 386, *[bukas]*²⁰ *garsas – aiškus*²¹ *garsas* VLK II 9, *bukas*²² *[skausmas] – aštrus [skausmas]* VLK III 442, *didelis*²³ *spaudimas – žemas*²⁴ *spaudimas* VLK IV 155, *giedras*²⁵ *(permatomas) [šlapimas] – drumstas [šlapimas]* VLK III 440, *mažas kraujo spaudimas – augštas kraujo spaudimas* VLK IV 145. Tokie antonimai laikytini daliniais (apie juos žr. Ermanytė 2008: 84).

Į akis krenta antoniminių būdvardžių, rečiau – dalyvių poros, kurios eina daugiau nei vieno sudėtinio medicinos termino rūšiniais dėmenimis, pvz.: *geras apetitas – blogas apetitas* VLK II 139, 141 / *geros čiulpos – blogos čiulpos* VLK III 64, *paviršutinis spaudimas – gilus spaudimas* VLK IV 23 / *paviršutinių [liaukų patinimas] – gilių liaukų patinimas* VLK III 147 / *tiesiosios žarnos [paviršutiniai trūkimai] – tiesiosios žarnos [giliai trūkimai]* VLK II 162, *susilpnintas balso drebėjimas – sustiprintas [balso drebėjimas]* VLK II 61 / *sustiprėjusios [kvėpavimo ekskursijos] – susilpnėjusios [kvėpavimo ekskursijos]* VLK III 444. Kitaip tariant, tiriamajame šaltinyje aptikta pasikartojančių antoniminių rūšinių dėmenų, lemiančių sudėtinių medicinos terminų antonimiją (žr. 1 lentelę).

Nedąžna sudėtinių medicinos terminų su antoniminiais rūšiniais dėmenimis, kurie išreikšti santykiniais (*daliniai perikardo suaugimai – ištisiniai perikardo*

19 Žr. *aukštas* 4. „didelis“ LKŽe.

20 Žr. 3 *bukas* 4. „duslus“ LKŽe.

21 Žr. *aiškus* 4. „gerai girdimas, skardus, garsus“ LKŽe.

22 Žr. 3 *bukas* 1. „nestiprus“ (apie skausmą) LKŽe.

23 Žr. *didelis* „žymus skaičiumi, kiekiu, gausus, apstus“ LKŽe.

24 Žr. 2 *žemas* 4. „kuris nedidelio kiekio, jėgos, temperatūros, atstumo ir pan.“ LKŽe.

25 Žr. *giedras* 2. „skaidrus“ LKŽe.

suaugimai VLK I 39, *išoriniai [kraujaplūdžiai] – vidujiniai kraujaplūdžiai* VLK III 42), įvardžiuotiniais (*karštosios tynės – šaltosios tynės* VLK III 393–394, *mažoji kurvatūra – didžioji kurvatūra* VLK II 88, *sausasis perikarditas – drėgnasis perikarditas* VLK I 39), išvestiniais (*ankstybas sifilio perijodas – vėlybas [sifilio] perijodas* VLK III 259) būdvardžiais. Akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* duomenimis, priešybės santykiais susiję būdvardžiai *gerybinis – blogybinis*, einantys sudėtinių terminų *gerybiniai naujikai – blogybiniai naujikai* VLK II 160, 186 / *gerybinis naujikas – piktybinis [naujikas]* VLK III 240 rūšiniais dėmenimis, funkcionuoja medicinos srityje – prie jų rašoma pažyma *med*.

Reta atvejų, kai sudėtinių medicinos terminų antonimiją lemiantys rūšiniai dėmenys eina dalyviais, pvz.: *atsikišusios ausys – priaugusios ausys* VLK III 58, *gulimoji padėtis – sėdimoji padėtis* VLK IV 141, *neigiamas [spaudimas] – teigiamas [spaudimas]* VLK II 58.

Pavieniais atvejais priešingybė kuriama poliarinės reikšmės prielinksniais *be* ir *su*, pvz., *simpatikotonija su struma – [simpatikotonija] be strumos* VLK III 96.

Tarp kontrarine (kaip ir kontradikcine) priešybe susijusių antoniminių medicinos terminų rūšinių dėmenų esama ir tokių, kurie nėra suderinti savo raiška, pvz.: *naujas priepuolis – senasis [priepuolis]* VLK V 180, *nuolatinis [inkstų neatsparumas] – laikinas inkstų neatsparumas* VLK III 266, *pastovus skausmas – praeinąs [skausmas]* VLK III 442, *pirmas priepuolis – paskutinis priepuolis* VLK V 79–80. Tai natūrali teksto ypatybė, mat jo autorius yra laisvas rinktis, kokios formos terminus vartoti. Negalima atmesti ir nevalingos skirtingos raiškos terminų pavartojimo galimybės. Apskritai kalbant, dalykiniame tekste, manding, labiau žiūrima turinio, o ne formos. Kitas dalykas, galintis lemti kalbamąją raišką, – terminų nebuvimas ar nenusistovėjimas.

Antoniminiai medicinos terminai, kuriuos sieja vektorinė priešybė

Šio tipo antoniminiai terminai reiškia įvairias kryptines priešpriešas. Vektorine priešybe susijusius porų narius sieja bendroji judėjimo priešingomis kryptimis reikšmė (Ermanytė²⁶ 2008: 46), jie pavadina priešingos krypties

26 Atkreiptinas dėmesys į tai, kad E. Jakaitienė vektorine priešybe susijusiais nariais vadina tik tokius narius, kurie pavadina priešingos krypties veiksmus ar vyksmus (žr. Jakaitienė 2009: 134), o, I. Ermanytės manymu, vektorine priešybe susijusiais nariais gali būti vadinami ne tik priešingos krypties veiksmus, bet ir įvairias kryptis bei požymius pavaadinantys žodžiai. Pavyzdžiui, mokslininkė vektoriniais antonimais laiko tokias poras kaip *kairė – dešinė, čia – ten* (žr. Ermanytė 1995: 9). Vis dėlto sunku būtų sutikti su šia nuomone, mat minėtosiomis žodžių poromis išreiškiama ne kryptis, o padėtis erdvėje. Taigi, straipsnyje laikomasi E. Jakaitienės vektorinių antonimų sampratos.

veiksmus ar vyksmus (Jakaitienė 2009: 134). Tiriamajame šaltinyje kalbama priešybė susijusių antoniminių medicinos terminų rėta. Dažniausiai ši priešybė kuriama leksiniu būdu, priešinant daugiausia lietuviškos kilmės sudėtinių medicinos terminų skirtingų šaknų gimininius dėmenis, reiškiančius veiksmų pavadinimus, kuriais paprastai eina priesagos *-imas* vediniai, pvz., *temperatūros kritimas – temperatūros pakilimas* VLK IV 53, 54, VLK V 186 / *temperatūros pakilimas – temperatūros kritimas* VLK II 56, nors pasitaiko ir vektorinės priešybės santykiu susijusių vientisinių terminų, pvz., *išsikišimas – įdubimas* VLK II 88. Kai kurie gimininiai dėmenys sudaro antonimines poras su skirtingais terminais, kuriuos sieja sinoniminiai santykiai²⁷, pvz.: *dalini atsikišimai – dalini [įsitraukimai]* VLK II 1 ir *krūtinės ląstos atsikišimas – krūtinės ląstos įdubimas* VLK II 1, *kraujagyslių išsiplėtimas – kraujagyslių [susitraukimas]* VLK III 49 ir *vyziukų susiaurėjimas – vyziukų išsiplėtimas* VLK III 46, VLK IV 9. LKŽe iliustracinių sakinų duomenimis, paprastai susitraukia raumenys, kraujagyslės, o susiaurėja akies vyzdys. Taigi, galima teigti, kad pastarųjų terminų porų antonimija būsianti nulemta bendrosios leksikos antonimijos.

Kai kurių terminologų teigiama, kad vektorinę opoziciją papildomai sustiprina vadinamieji poliarinės reikšmės priešdėliai (žr. Panko, Kočan, Maciuk 1994: 163). Tokį teiginį pagrįstų *Vadovėlio* antoniminių terminų pora *kraujo spaudimo pakilimas – kraujo spaudimo nupuolimas* VLK I 48, tačiau tokie atvejai vadovėlyje nėra dažni. Šiuosyk su priešdėliu *pa-* išvestas veiksmazodis, iš kurio padarytas pirmojo antoniminės poros nario gimininiu dėmeniu einantis daiktavardis, reiškia kryptį iš apačios į viršų, o su priešdėliu *nu-* išvestas veiksmazodis, iš kurio padarytas antrojo antoniminės poros nario gimininiu dėmeniu einantis daiktavardis, – iš viršaus į apačią.

BENDRAŠAKNIAI ANTONIMINIAI MEDICINOS TERMINAI

Ankstesniame skyriuje aptartų antoniminių terminų priešinga reikšmė glūdi skirtingose šaknyse. *Vadovėlyje* esama ir tos pačios šaknies antonimų, kuriems priešingą reikšmę suteikia darybos priemonės. Lingvistinėje ir terminologinėje literatūroje tos pačios šaknies antonimai, kuriems priešingą reikšmę suteikia darybos priemonės, vadinami *darybiniais* (Gaivenis,

²⁷ Tokias paradigmas I. Ermanytė yra vadynusi *lygiagrečiaisiais lizdais* (Ermanytė 2008: 84).

Keinys 1990: 20; Andriuškaitė 2001: 70; Kvašytė 2005: 10; Mitkevičienė 2006: 136; Jakaitienė 2009: 137), *bendrašakniais* (Mitkevičienė 2006: 136; LKE 2008: 27) antonimais. Antonimiškumui realizuoti pasitelkiamos darybos priemonės dažniausiai yra priešdėliai. Produktiviausias iš jų yra priešdėlis *ne-*, su kuriuo išvesti dariniai kaip tik ir žymi pagrindiniu žodžiu pasakyto daikto priešybę (LKG I 1965: 428). Irenos Ermanytės pastebėjimu, leksiniai vienetai su neiginiu kiekvienu atveju turi kontradikcinę prasmę (Ermanytė 2008: 32). Antoniminės poros sudaromos minėtąjį neigiamos reikšmės priešdėlį prijungiant prie vieno iš tos poros narių. Taigi, priešdėlį *ne-* turintis neigiamos semantikos narys perteikia dalyko, įvardijamo kitu, t. y. teigiamos semantikos, nariu, nebuvimą, dėl to atsiranda priešpriešos santykis (Boguš 2015: 15; plg. Panko, Kočan, Maciuk 1994: 163–164).

Kalbamasis priešdėlis pasižymi išskirtiniu aktyvumu kuriant antoniminius santykius ir *Vadovėlio* medicinos terminijoje. Kaip rodo empirinė medžiaga, tie santykiai nebūdingi vientisiniams tos pačios šaknies medicinos terminams – pasitaikė tik dvi antoniminės poros; viena iš jų sudaryta iš bendrą savakilmę šaknį turinčių narių, prie vieno iš kurių pridėtas priešdėlis *ne-*: *uždegimo eksudatai – neuždegimo [eksudatai]* VLK II 65, o kita – iš bendrą svetimos kilmės šaknį turinčių narių, prie vieno iš kurių pridėtas tarptautinis priešdėlis *anti-*, turintis priešingybės kam nors reikšmę (TŽŽ 2007: 86): *toksinai – antitoksinai* VLK V 6.

Antoniminiai santykiai didžia dalimi sieja sudėtinius medicinos terminus, kurių rūšiniai dėmenys skiriasi priešdėliu *ne-*. Paprastai antoniminės poros susidaro tarp tą pačią lietuviškos kilmės šaknį turinčių rūšinių dėmenų, pvz.: *gilioji opos – negilioji opos* VLK V 102–103, *[nepilnos] fistulos – pilnos fistulos* VLK II 163, *neskambūs karkalai – skambūs karkalai* VLK II 15–16, VLK III 445, *neskardūs [karkalai] – skardūs [karkalai]* VLK II 48, *tikroji [kaklo venų pulsacija] – netikroji [kaklo venų pulsacija]* VLK III 449, *tikroji krūtinės angina – netikroji krūtinės angina* VLK I 62, 64, *netikrosios krūtinės anginos priepuoliai – tikrosios krūtinės anginos priepuoliai* VLK I 60, 62.

Pasakytina, kad ne visais atvejais galima tvirtai teigti, kad terminai yra antonimai, kitaip tariant, kartais galima įžvelgti koliziją tarp antonimijos ir paprasto neigimo, pvz.: *aukšta [temperatūra] – neaukšta [temperatūra]* VLK V 51, *nežymūs skausmai – žymūs skausmai* VLK III 250, *sveiki inkstai – nesveiki inkstai* VLK III 276, *rami [veido išraiška] – nerami [veido išraiška]* VLK III 443. Imkime kad ir jau minėtos terminų poros rūšinius dėmenis

uždegimas ir *neuždegimas*. *Uždegimas* žymi sąvoką, taigi yra terminas. Bet ar žymi sąvoką *neuždegimas*? Jei pastarasis tik paprasčiausiai paneigia *uždegimu* žymimą sąvoką, vadinasi, yra netikras antonimas (kvaziantonimas). Tas pats pasakytina ir apie poras *aukšta* – *neaukšta temperatūra*, *gilios* – *negilios opos*, *žymūs* – *nežymūs skausmai*. Tokias terminų poras galima būtų laikyti ir darbiniais antonimais, atsiradusiais medicininiam diskurse.

Šiek tiek antoniminių porų susidaro ir tarp svetimų kilmės šaknį turinčių rūšinių dėmenų; čia taip pat ima viršų dvižodžių sudėtinių terminų rūšinių dėmenų antonimija, pvz.: *forminiai [elementai]* – *neforminiai elementai* VLK II 60, *konsonuojantieji karkalai* – *nekonsonuojantieji [karkalai]* VLK II 9, *leukemiški naujikai* – *neleukemiški naujikai* VLK II 159, *neorganiškos ekstrasistolės* – *organiškos ekstrasistolės* VLK I 58, *netoksinė adenoma* – *toksinė adenoma* VLK III 97, *syfilitinės aneurizmos* – *nesyfilitinės aneurizmos* VLK I 45, *trivarčių vožtuvų organiškas nepakankamumas* – *trivarčių vožtuvų neorganiškas nepakankamumas* VLK I 17.

Antoniminės opozicijos taip pat gali būti išreikštos, naudojant skirtingus priešdėlius (Černenko 2010: 184), pavyzdžiui, *į-* ir *iš-*: *įkvėpimo gilumas* – *iškvėpimo gilumas* VLK II 61, *įkvėpimo [jėga]* – *iškvėpimo jėga* VLK III 445, *pailgintas įkvėpimas* – *pailgintas iškvėpimas* VLK II 74, 75.

Šiek tiek pasitaikė sudurtinių terminų (vientisinių ir sudėtinių su sudurtiniais dėmenimis), užimančių tarpinę vietą tarp bendrašaknių ir nebendrašaknių antonimų (žr. Mitkevičienė 2006: 142; dar plg. Andriuškaitė 2001: 72). Antonimų poras sudaro priesagos *-ystė* vediniai, kurių pamatiniais žodžiais eina dūriniai *aukštažiūris* ir *žemažiūris* bei *tolregis* ir *trumparegis*, pvz.: *augštažiūristė*²⁸ (*tolregystė*) – *žemažiūristė*²⁹ (*trumparegystė*) VLK III 454, *trumparegystė* – *tolregystė* VLK III 442. Pasitaikė keli svetimų kilmės terminai dūriniai, kurių pirmieji sandai turi antonimines reikšmes, pvz.: *tachykardija*³⁰ – *bradikardija*³¹ VLK I 57, *hipoglikemija*³² – *hiperglikemija*.

28 LKŽe duomenimis, *aukštai* turi reikšmės atspalvį „toli“, o *žemas* – „trumpas“.

29 Žr. 30 išnašą.

30 *Tachikardija* (gr. *tachys* – greitas + *kardia* – širdis) „padažnėjęs širdies plakimas (daugiau kaip 100 kartų per minutę)“ (žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/tachikardija/>).

31 *Bradikardija* (gr. *bradys* – lėtas + *kardia* – širdis) „lėtas širdies plakimas (mažiau kaip 60 širdies susitraukimų per minutę)“ (žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/bradikardija/>).

32 *Hipoglikemija* (gr. *hypo* – apačioje (priešdėlis, rodantis buvimą po kuo nors, sumažėjimą ar sumažinimą, lyginant su norma) + *glikemija*) „gliukozės kiekio sumažėjimas kraujyje“ (žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/hipoglikemija/>).

ja³³ VLK III 107. Tokių sudėtinių terminų kaip *dvivarčių vožtuvų nepakankamumas* – *trivarčių vožtuvo nepakankamumas* VLK I 15, 17, *trivartės angos nepakankamumas* – *dvivartės angos nepakankamumas* VLK I 17 antonimija nulemta būdvardžių *dvivartis* – *trivartis*, kurių priešybės santykiai kyla ne iš bendrosios kalbos, kaip, pavyzdžiui, manytina, sudėtinių terminų *vienavietis echinokokas* – *daugiavietis echinokokas* VLK III 322–323 rūšiniaus dėmenimis einančių būdvardžių *vienavietis* – *daugiavietis*, bet iš medicinos sąvokų klasifikacijos.

Atskirai minėtinos tokios antoniminės poros, tarp kurių narių priešpriešos santykį sukuria tarptautinis elementas *pseudo-*, turintis netikrumo reikšmę. Prie vieno iš vienos poros narių rūšinio svetimės kilmės šaknies dėmens pridėtas minėtasis elementas: *difleritiška [Hoffmann'o lazdelė]* – *pseudo-difleritiška Hoffmann'o lazdelė* VLK V 166. Kita pora įdomesnė tuo, kad ją sudaro skirtingos sandaros nariai, t. y. vientisinis ir sudėtinis dvižodis terminas: „*pseudoleukemija*“ – *tikroji leukemija* VLK III 156–157. Pirmasis šios poros narys dar turi ir savo sinonimą „*netikroji leukemija*“ VLK III 156–157.

Rasta ir daugiau priešingos reikšmės tarptautinius elementus turinčių rūšinių dėmenų. Antoniminius santykius suformuoja *egzo-*, rodantis sąsają su išore (TŽŽ 2007: 275), ir *endo-*, reiškiantis buvimą viduje (TŽŽ 2007: 296), pvz.: *ekzogeninės [kilmės nuodai]* – *endogeninės kilmės nuodai* VLK III 161, *endogeninė kilmė* – *ekzogeninė kilmė* VLK II 160, *hiper-*, rodantis normos viršijimą (TŽŽ 2007: 430), ir *hipo-*, reiškiantis „po, žemiau, mažiau normos“ (TŽŽ 2007: 433), pvz., *hiperchromiškoji anemija* – *hipochromiška [anemija]* VLK III 159.

IŠVADOS

Tarpukario Lietuvos gydytojo terapeuto K. Buinevičiaus penkių dalių *Vidaus ligų klinikos vadovėlyje* (1928–1930) antoniminių medicinos terminų poros dažniausiai funkcionuoja tame pačiame sakinyje, t. y. reguliariajame³⁴, o kartais ir nereguliarajame (apsiribojančiame tuo pačiu arba netolimu puslapiu) kontekste. Išnagrinėjus jas, nustatyta, kad antonimija kaip viena iš semantinių kategorijų būdinga tarpukario medicinos, kurią ir

33 *Hiperglikemija* (gr. *hyper* – virš, anapus (pirmoji sudurtinių žodžių dalis, rodanti normos viršijimą) + gr. *glykys* – saldus + *haima* – kraujas) „gliukozės kiekio padidėjimas kraujyje“ (žr. <https://www.vle.lt/straipsnis/hiperglikemija/>).

34 Reguliarusis kontekstas – tai toks kontekstas, kai abu antonimai vartojami viename arba gretimuose sakiniuose (Ermanyte 1995: 11; 2008: 73).

reprezentuoja tiriamasis *Vadovėlis*, terminijoje. Tai patvirtina XX a. antroje pusėje iškeltą mintį, kad kalbamasis reiškiny s ne mažiau būdingas terminams (šiuo atveju – medicinos) nei bendrosios kalbos žodžiams.

Vadovėlio medicinos terminijoje antonimija dažniausiai reiškiasi leksiniu, rečiau – darybiniu būdu. Šie būdai suponuoja dvi struktūrinės grupes – nebendrašaknius ir bendrašaknius antonimus. Nebendrašakniams antonimams būdingos trijų tipų priešybės – kontradikcinė, kontrarinė ir vektorinė, o bendrašakniai antonimai susiję kontradikcinės priešybės santykiais. Pastariesiems antonimams priešingą reikšmę teikia priešdėlis *ne-* – produktyviausia darybos priemonė, nors esama pavienių ir kitokios raiškos atvejų (priešingos reikšmės priešdėliai *i-* ir *iš-* bei tarptautiniai elementai *endo-* ir *egzo-*, *hiper-* ir *hipo-*).

Būdingiausia yra sudėtinių medicinos terminų antonimija, kylanti iš minėtų tipų priešybėmis susijusių dažniausiai lietuviškos kilmės rūšinių dėmenų, reikiamų daugiausia būdvardžiais (paprastaisiais, santykiniais ir įvardžiuotiniais), žymiai rečiau dalyviais, antonimijos. Kalbamųjų terminų antonimija rečiau pareina taip pat daugiausia iš antoniminiais santykiais susijusių lietuviškos kilmės gimininių dėmenų, dažniausiai einančių priesagos *-imas* daiktavardžiais. Ne viena iš šių raiškos priemonių dalyvauja sudarant daugiau nei vieną sudėtinį medicinos terminą.

Nustatyta, kad dažniausiai sudėtinių medicinos terminų antonimija yra nulemta rūšinių dėmenų, einančių bendrosios leksikos žodžiais (pvz.: *didelis* – *mažas*, *drėgnas* – *sausas*, *lengvas* – *sunkus*, *geras* *blogas*), antonimijos. Vadinasi, galima teigti, kad *Vadovėlio* terminijos antonimija didžia dalimi yra parėjusi iš bendrosios leksikos antonimijos, mat antonimų porų, kurių priešybė susidariusi ir aiški tik pačioje kalbamosios srities terminijoje ir kylanti iš medicinos sąvokų klasifikacijos, reta (pvz., *sistolinis ūžesys* – *diastolinis ūžesys*).

Būdingais *Vadovėlio* medicinos terminų antonimijos požymiais galima laikyti tai, kad antoniminiais ryšiais susiję sudėtinių terminų dėmenys ne visada derinami savo raiška, pasitaiko ir dalinės antonimijos apraiškų.

Kartais nelengva pasakyti, ar medicinos terminų poros priešybė yra antonimija ar tik paprastas neigimas, nulemtas paties teksto. Tad ši kolizija suponuoja kvaziantonimų ar darbinių (teksto diskurse atsiradusių) antonimų galimybę.

ŠALTINIAI

- VLK I–V – *Vidaus ligų klinikos vadovėlis 1: Širdies ir kraujagyslių ligos*, Kazimieras Buinevičius, Kaunas: Lietuvos Universiteto Medicinos fakultetas, 1928.
- Vidaus ligų klinikos vadovėlis 2: Kvėpavimo ir virškinimo organų ligos*, Kazimieras Buinevičius, Kaunas: Lietuvos Universiteto Medicinos fakultetas, 1928.
- Vidaus ligų klinikos vadovėlis 3: Klinikinio tyrinėjimo metodika. Patologiškos konstitucijos. Apykaitos ir vidujinės sekrecijos ligos. Kraujo ir kraujo gaminamųjų organų ligos. Inkstų ir šlapimo takų, kepenų, blužnies ligos. Terapeutinė technika. Ligonių slaugymas. Dijetetika. Klimato ir balneoterapija. Farmakoterapija*, Kazimieras Buinevičius, Kaunas: Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisija, 1929.
- Vidaus ligų klinikos vadovėlis 4: Intoksikacijos. Traumatizacijos. Simuliacijos. Allerginės ligos*, Kazimieras Buinevičius, Kaunas: Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisija, 1930.
- Vidaus ligų klinikos vadovėlis 5: Infekcinės ligos*, Kazimieras Buinevičius, Kaunas: Lietuvos Universiteto Medicinos fakultetas, 1930.

LITERATŪRA

- Amsili Pascal 2003: L'antonymie en terminologie : quelques remarques. – *Conférence TIA-2003*, Strasbourg, 31 mars et 1 avril 2003. Prieiga internete: <https://hal.science/hal-00009275/document>.
- Andriuškaitė Ramunė 2001: J. Balčikonio kalbotyros terminų antonimai. – *Terminologija* 8, 65–75.
- [Bagana Žerom, Veličkova Svetlana 2012: Antonimija v medicinskoj terminologii (na materiale nemeckovo jazyka). – *Naučnaja mysl Kavkaza* 2, 180–182] Багана Жером, Величкова Светлана 2012: Антонимия в медицинской терминологии (на материале немецкого языка). – *Научная мысль Кавказа* 2, 180–182.
- [Barvickaja Galina 2014: Antonimičeskije otnošenija v ukrainskoj terminosisteme učiota i audita. – *Naučnyj potencial* 1(14), 16–20] Барвицкая Галина 2014: Антонимические отношения в украинской терминосистеме учета и аудита. – *Научный потенциал* 1(14), 16–20.
- [Bilalova Dina 2022: Antonimija techničeskoj terminologii raznostrukturnych jazykov. – *Globalnyj naučnyj potencial* 8(137), 179–181] Бидалова Дина 2022: Антонимия технической терминологии разноструктурных языков. – *Глобальный научный потенциал* 8(137), 179–181.
- [Boguš Oksana 2015: Antonimični vidnošenja v ukrainiskij astronomičnij terminologii kincia XIX – peršoi tretini XX stoli. – *Baltiškij gumanitarnyj žurnal* 1(10), 14–16] Богуш Оксана 2015: Антонімічні відношення в українській астрономічній термінології кінця XIX – першої третини XX столі. – *Балтійський гуманітарний журнал* 1(10), 14–16.
- [Černenko Irina 2010: Antonimični vidnošenja v ukrainiskij terminologii turizmu. – *Vysnyk Nac. Un-tu „Lvivska politechnika“*. Serija „Problemy ukrainiskoj terminologii“ 675, 183–186] Черненко Ирина 2010: Антономічні відношення в українській термінології туризму. – *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології» 675, 183–186.
- [Danilenko Valerija 1977: *Russkaja terminologija. Opyt lingvističeskogo opisanija*, Moskva: Nauka] Даниленко Валерия 1977: *Русская терминология. Опыт лингвистического описания*, Москва: Наука.
- Ermanytė Irena 1984: Apie antonimų reikšmes ir vartojimą kalboje. – *Kalbos kultūra* 46, 43–46.
- Ermanytė Irena 1993: Kontekstiniai antonimai. – *Kalbos kultūra* 65, 74–78.
- Ermanytė Irena 1995: Priešingybė kaip semantinis ir loginis antonimijos pagrindas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* XXXV, 9–31.
- Ermanytė Irena 2008: *Antonimija ir antonimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gagné Anne-Marie, L'Homme Marie-Claude 2016: Opposite relationships in terminology. – *Terminology* 22(1), 30–51.
- Gaivenis Kazimieras 2014 [1989]: Kai kurie antonimijos atvejai lietuvių terminologijoje. – Kazimieras Gaivenis. *Rinktiniai raštai*, sud. J. Gaivenytė-Butler, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 167–174.
- Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.
- [Golovin Boris, Kobrin Rafail 1987: *Lingvističeskije osnovy učenija o terminach*, Moskva: Vysšaja škola] Головин Борис, Кобрин Рафаил 1987: *Лингвистические основы учения о терминах*, Москва: Высшая школа.
- [Gorochova Natalja 2015: Javlenijė antonimii v specialnoj terminologii. – *Jazyk nauki i techniki v sovremenom mire*: Materialy IV Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii, Omsk: Omskij

- gosudarstvenyj techničeskij universitet, 64–66] Горохова Наталья 2015: Явление антонимии в специальной терминологии. – *Язык науки и техники в современном мире: Материалы IV Международной научно-практической конференции*, Омск: Омский государственный технический университет, 64–66.
- Jakaitienė Evalda 2009: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kazlauskaitė Gita 2004: Fonetikos terminų antonimijos bruožai. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos: straipsnių rinkinys Kazimierui Gaiveniui atminti*, ats. red. St. Keinys, 212–218.
- Kvašytė Reginą 2005: *Mokomasis terminologijos žodynelis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, antrasis patikslintas ir papildytas leidimas, sud. K. Morkūnas, red. V. Ambrasas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
- LKG – *Lietuvių kalbos gramatika I*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1965.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas (I–XX, 1941–2002)*, e. variantas, vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga internete: www.lkz.lt.
- Mitkevičienė Asta 2006: Literatūros mokslo terminų antonimija 1922–1942 m. – *Terminologija* 13, 134–148.
- [Panko T. I., Kočan I. M., Maciuk G. P. 1994: *Ukrainske terminoznavstvo*, Lviv: Svit] Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. 1994: *Українське термінознавство*, Львів: Світ.
- [Pasternak Galina 2007: Sinonimija ta antonimija v ekonomiko-pravovij terminologii. – *Ukrainska terminologija i sučasnist*: Zbirnik naukovich prac, Vypusk VII, Vidp. red. L. O. Simonenko, Kyiv: KNEU, 190–193] Пастернак Галина 2007: Синонімія та антонімія в економіко-правовій термінології. – *Українська термінологія і сучасність*: Збірник наукових праць, Випуск VII, Відп. ред. Л. О. Симоненко, Київ: КНЕУ, 190–193.
- Paura Markas 2010: Antoniminiai kompiuterių virusų rūšių pavadinimai. – *Vertimo studijos* 3, 109–122.
- Pikčiilingis Juozas 1975: *Lietuvių kalbos stilistika II*, Vilnius: Mokslas.
- Rakhimova Maftuna 2022: About antonymy. – *Eurasian Research Bulletin* 14, 309–311.
- Stropus Rimvydas, Tamašauskas Kazys Algimantas, Paužienė Neringa 2005: *Žmogaus anatomija*, antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Kaunas: Vitae Litera.
- [Superanskaja Aleksandra, Podolskaja Natalija, Vasiljeva Natalija 1989: *Obščaja terminologija: voprosy teorii*, Moskva: Nauka] Суперанская Александра, Подольская Наталия, Васильева Наталия 1989: *Общая терминология: вопросы теории*, Москва: Наука.
- [Šestakova Svitlana 2017: Antonimija v ekonomičnyj terminoleksici. – *Vysnyk Dnipropetrovskogo universitetu imeni Alfreda Nobelia*. Serija „Filologičny nauki“ 1, 251–255] Шестакова Світлана 2017: Антонімія в економічній термінології. – *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки» 1, 251–255.
- [Škel Veronika 2021: Antonimija v anatomičeskoj terminologii anglijskogo ir belaruskogo jazykov. – *Mežkulturnaia komunikacija i profesionalno orientirovanoje obučenije inostranym jazykam: Materialy XV Meždunarodnoj naučnoj konferencii, posviaščionoj 100-letiju obrazovanija Belorusskogo gosudarstvenogo universiteta*, Minsk: Belorusskij gosudarstvenyj universitet, 262–267] Шкель Вероніка 2021: Антонімія в анатомічеськој термінологіі англійського і беларуського языков. – *Межкультурная коммуникация и профессиональнџ ориентированное обучение иностранным языкам: Материалы XV Международной научной конференции, посвященной 100-летию образования Белорусского государственного университета*, Минск: Белорусский государственный университет, 262–267.
- [Šumailova Marina 2014: Terminy-antonymy v nemeckoj terminologii interneta. – *Jazyk nauki i techniki v sovremennom mire: Materialy III Meždunarodnoj molodiožnoj naučno-praktičeskoj konferencii*, Omsk: Omskij gosudarstvenyj universitet, 141–142] Шумайлова Марина 2014: Термины-антонимы в немецкой терминологии интернета. – *Язык науки и техники в современном мире: Материалы III Международной молодежной научно-практической конференции*, Омск: Омский государственный технический университет, 141–142.
- [Tatarinov Viktor 2006: *Obščee terminovedenije*: enciklopedičeskij slovar, Moskva: Moskovskij Licej] Татаринов Виктор 2006: *Общее терминоведение: энциклопедический словарь*, Москва: Московский Лицей.
- TŽŽ – Valerija Vaitkevičiūtė. *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Žodynas, 2007.
- [Us Anna 2018: Specifika antonimičnych vidnošenj v ukrainskij terminologii simejnogo prava. – *Slavianskij mir i nacionalnaja rečevaja kultura v sovremennoj komunikaciji*, Grodno: Grodnenskij

gosudarstvenyj universitet imeni Janki Kupaly, 227–229] Ус Анна 2018: Специфіка антонімічних відношень в українській термінології сімейного права. – *Славянський мир и національна речевая культура в современной коммуникации*, Гродно: Гродненський державний університет імени Янки Купалы, 227–229.

VLEe – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/tachikardija/>; <https://www.vle.lt/straipsnis/bradikardija/>; <https://www.vle.lt/straipsnis/kazimieras-buinevicius/>.

ANTONYMY OF MEDICAL TERMS IN *VIDAUS LIGŲ KLINIKOS VADOVĖLIS* (1928–1930)

Summary

The article deals with the antonymic medical terms in *Vidaus ligų klinikos vadovėlis* (Textbook of Clinical Symptoms of Internal Diseases) (1928–1930), the landmark five-volume work by Kazimieras Buinevičius (1872–1953), a Lithuanian physician of the inter-war era. This textbook was used by several generations of medics and has undoubtedly affected the formation and evolution of Lithuanian medical terminology. The article explains the ways of expression of the antonymy of medical terms, analyses the structure of antonymous terms, and discusses the types of the opposites that link them.

It was established that pairs of antonymous medical terms usually function within the same sentence, i.e., in the regular and sometimes in the irregular context (which is limited to the same or an adjacent page). Analysis of these pairs revealed that antonymy as a semantic category is typical of inter-war medical terminology, which the examined textbook represents. This supports the idea, advanced in the second half of the twentieth century, that the phenomenon discussed is just as typical of terminology (in this case, medical terms) as it is of the words in standard language.

In medical terminology of the textbook, antonymy mostly manifests itself in lexically and less commonly derivatively. These methods presuppose two structural groups: non-conjugate (*kairysis prieširdis–dešinysis prieširdis* ‘left ventricle–right ventricle’) and conjugate (*trumparegystė–tolregystė* ‘short-sightedness – long-sightedness’) antonyms. Non-conjugate antonyms are defined by three types of opposites – contradictory, contrary, and vector, while conjugate antonyms are linked by contradictory opposites. The latter antonyms derive their opposite meaning from the prefix *ne-* ‘non-’, which is the most productive means of term formation, although isolated instances of other forms of expression also exist (such as opposite prefixes *i-* ‘into’ and *iš-* ‘out’ and foreign elements *endo-* and *egzo-*, *hiper-* and *hipo-*).

The most characteristic is the antonymy of compound medical terms arising from the antonymy of words mostly of Lithuanian origin related by the above-mentioned types of the opposites, mainly expressed by adjectives (simple, relative, and pronominal) and less commonly by participles. The antonymy of the terminology discussed, predominantly based on antonymic main components of Lithuanian origin, which are mainly expressed by nouns with the suffix *-imas*, is less frequent. Quite a few of these means of expression are involved in forming more than just one compound medical term.

It was established the antonymy of compound medical terms is most frequently the product of the antonymy of the subordinate components that function as words of the standard lexis (e.g., *didelis–mažas* ‘large–small’, *drėgnas–sausas* ‘wet–dry’, *lengvas– sunkus* ‘light–heavy’, *geras–blogas* ‘good–bad’). Hence the antonymy of the terminology in the textbook can be said to have been largely derived from the antonymy of the standard lexis, for the pairs of antonyms whose opposites evolved from and is clear only in the terminology of the field discussed are few (e.g., *sistolinis ūžesys–diastolinis ūžesys* ‘systolic murmur–diastolic murmur’).

A typical characteristic of the antonymy of the medical terms in the textbook is that the antonymic elements of compound terms are not always consistent in their expression: there are some instances of partial antonymy. Sometimes it is not easy to tell whether the opposites of a pair of medical terms is an antonymy or a simple negation determined by the text itself. As a result, this collision presupposes a possibility of quasi-antonyms and working antonyms (which emerge in the discourse of the text).

Gauta 2023-09-19

Palmira Zemlevičiūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas palmira.zemleviciute@lki.lt